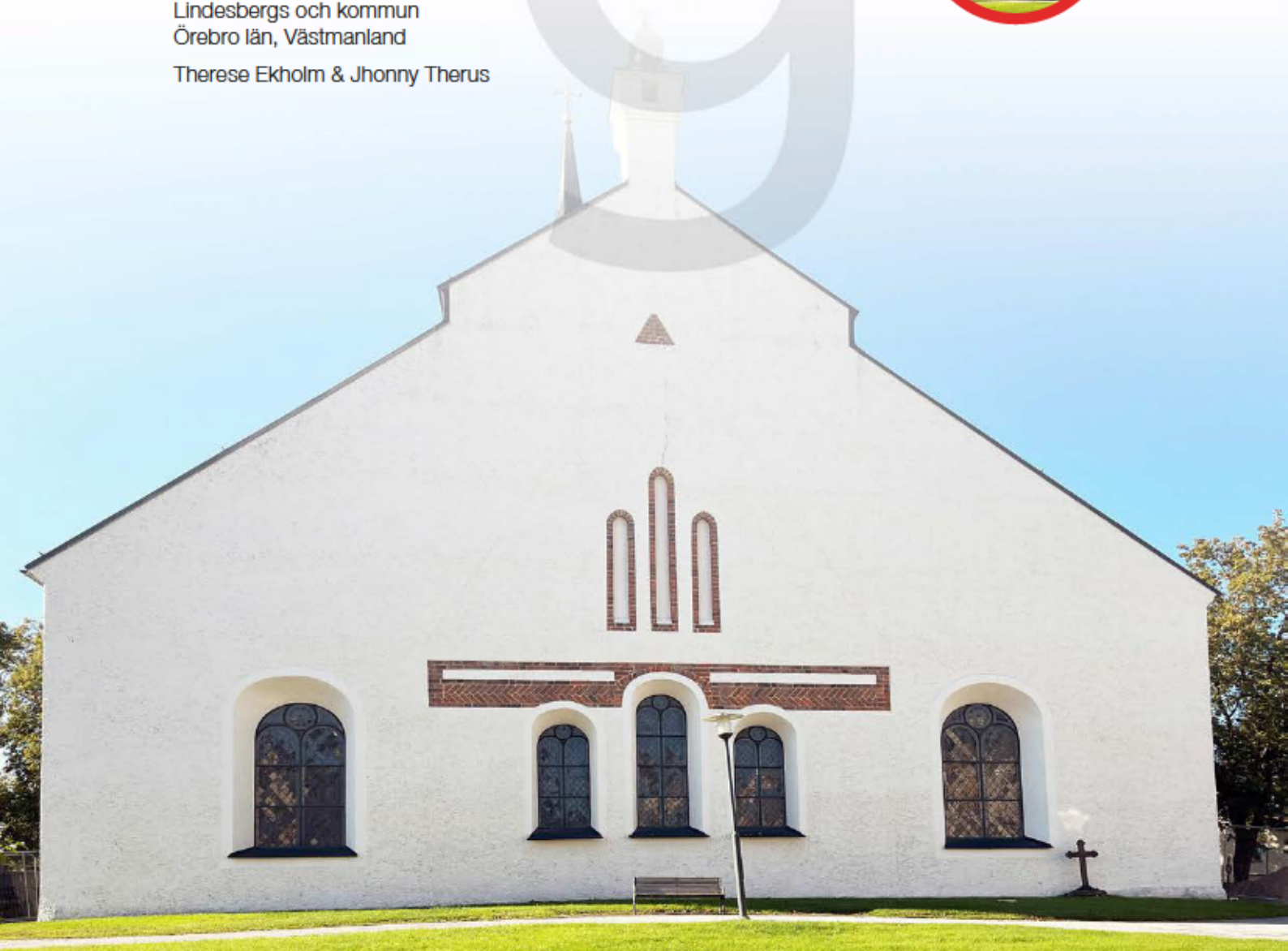

Bergvärme till Lindesbergs kyrka och församlingshem

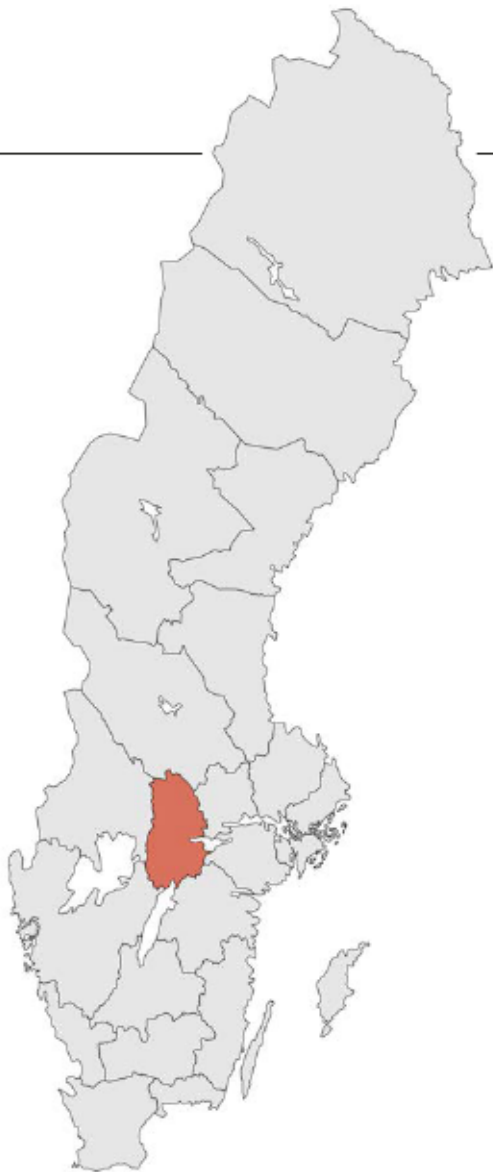
Schaktningsövervakning i historiskt stadslager
och begravningsplats i centrala Lindesberg

L1980:710
Druvan 1, Lindesås 1:1 och Kyrkan 1
Lindesbergs och kommun
Örebro län, Västmanland
Therese Ekholm & Jhonny Therus

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Sverige med
Örebro län markerat i rött.*

© 2025 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2025:02
Lst dnr 431-559-2024

Författare	Therese Ekholm, Jhonny Therus
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Lindesbergs kyrka.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2025:02

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Bergvärme till Lindesbergs kyrka och församlingshem

Schaktningsövervakning i historiskt stadslager
och begravningsplats i centrala Lindesberg

L1980:710

Druvan 1, Lindesås 1:1 och Kyrkan 1

Lindesbergs och kommun

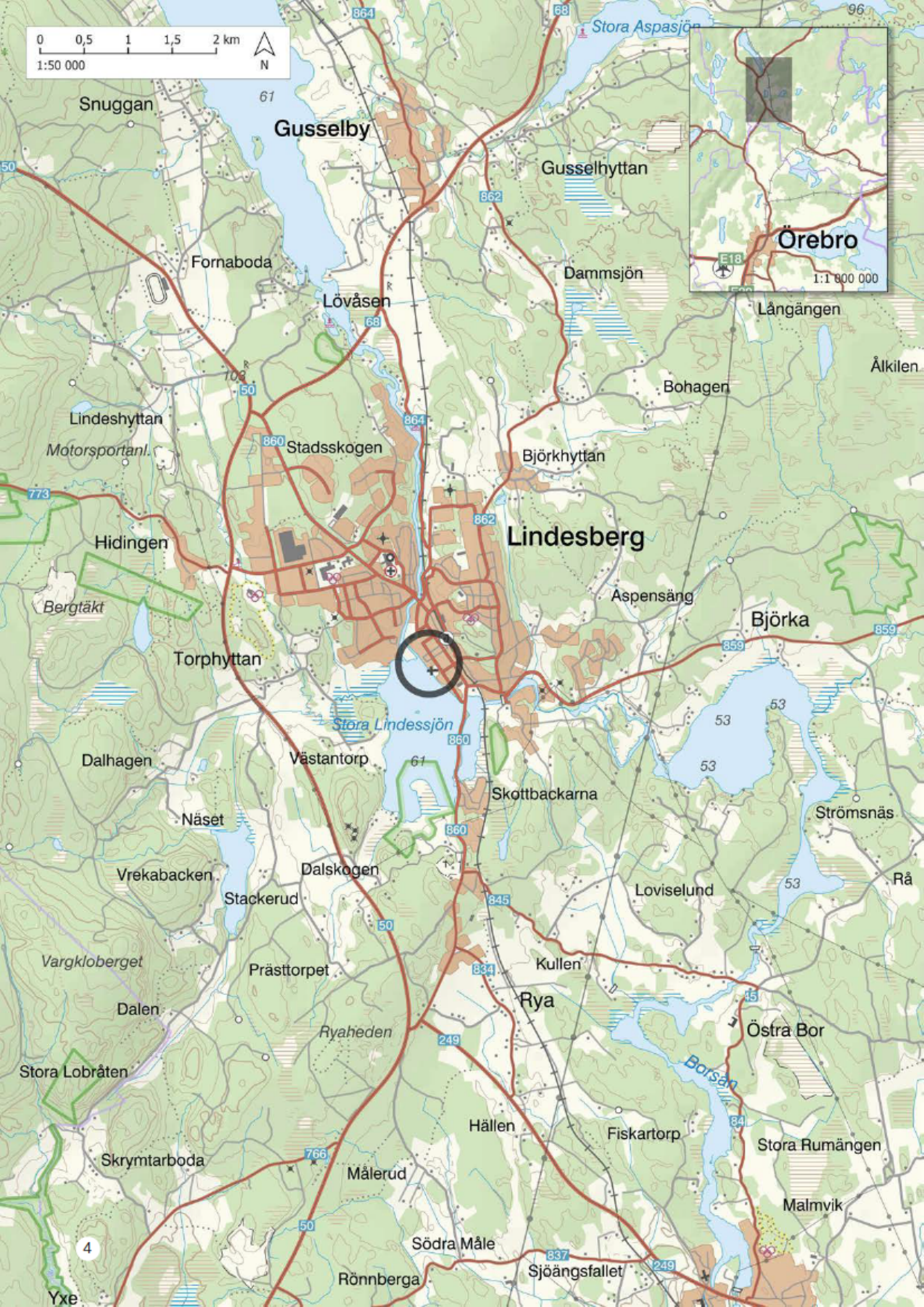
Örebro län, Västmanland

Therese Ekholm & Jhonny Therus

Lst dnr 431-559-2024

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	6
Tidigare arkeologiska undersökningar	6
Utgångspunkter, syfte och målgrupper	9
Metod och genomförande	10
Resultat	14
Lämningar inom kyrkogården	14
Lämningar under Prästgatan	21
Lämningar intill församlingshemmet	23
Kvarliggande lämningar	28
Fynd	28
Tolkning	30
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	31
Tekniska och administrativa uppgifter	32
Referenser	33
Förteckning över figurer	34
Förteckning över bilagor	35
Bilagor	36
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	36
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	38
<i>Bilaga 3. Fotobilaga</i>	41

SAMMANFATTNING

I samband med schaktningsarbete från Lindesbergs kyrka till församlingshemmet genomförde Arkeologgruppen en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Syftet med schaktningsövervakningen var att dokumentera och undersöka potentiella fornlämningar som kunde påverkas av arbetet, samt att om möjligt leda om schaktet förbi fornlämningar och existerande gravar.

Schaktningsarbetet genomfördes i tre delvis olika områden: från kyrkan och över den äldre kyrkogården, över Prästgatan och i anslutning till församlingshemmet.

Under schaktningsövervakningen på den gamla kyrkogården påträffades bland annat fem intakta gravar. Efter att de identifierats kunde de undvikas genom att schaktet drogs annorlunda. Fyra av gravarna förefaller vara för vuxna individer och en för ett barn. Gravarna låg också i minst två skikt. I övrigt påträffades en stor grop med deponerade, osorterade ben och bland annat en stor mängd lösa ben blandade i jordmassorna på kyrkogården. Efter undersökningen återdeponerades alla påträffade ben. Även fragment av en äldre gravsten och kistbeslag från övergången mellan 1600- och 1700-talet påträffades under arbetet. Kistbeslagen återdeponerades och gravstensfragmentet överlämnades till kyrkan.

När schaktet drogs över Prästgatan hittades, under den nuvarande gatan, dess välbevarade föregångare i kullersten.

Schakten vid församlingshemmet kunde uppvisa en variation i hur väl lagren var bevarade. Närmast församlingshemmet var de skadade. Norr och nordöst därom fanns dock lager med spår av rasering och brand. Även ytterligare en kullerstensbelagd yta påträffades. I det fallet kunde dock schaktet grävas på annan plats så ytan undersöktes inte närmare.

INLEDNING

Under perioden 16 september till 10 oktober 2024 utförde Arkeologgruppen på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheterna Druvan 1, Lindesås 1:1 och Kyrkan 1 i Lindesbergs kommun. Schaktningsarbetet bedrevs inom området för fornlämning L1980:710, stadslagret i Lindesbergs stadskärna. Betalningsansvarig var Svenska kyrkan, Linde bergslags församling.

Figur 1 (föregående sida). Översiktskarta med platsen för undersökningen markerad med en svart cirkel. Skala 1:50 000 med instick i skala 1:1 000 000.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

De tidigaste spåren av bebyggelse inom Lindesbergs stadskärna är från vikingatiden. Det rör sig om stolphål och kulturlager som påträffats i kvarteret Bromsen (Larsson & Rönngren 2018). Om området redan då utgjorde en handelsplats vet vi inte. Dock växte det fram en handelsplats på det fördelaktiga läget där Lindesåsen möter Lindessjön vilken på 1300-talet blivit så etablerad att man uppförde en stenkyrka i ett centralt läge. Det är möjligt att kyrkan haft en äldre föregångare, i form av en träkyrka, som legat i stadens östra del där idag en plats med namnet Kyrkoberget återfinns (Esbjörnson 2000:170). Tidigare hette kyrkbyn Lindesås och senast under slutet av medeltiden hade den utvecklats till en central nodpunkt för handeln i Lindesbergs bergslag. Först år 1643 fick samhället stadsprivilegier och i samband med det byttes namnet på orten till Lindesberg. År 1644 utfärdades en ny stadsplan med ett tidstypiskt rutnät av gator kring en bredare huvudgata, vilken finns mer eller mindre oförändrad kvar i dagens gatunät.

Precis som många andra städer har Lindesberg drabbats av flera bränder, bland annat på 1600-talet och senast år 1869 då kyrkan brandskadades svårt (Danermark 1997; Örebro läns museum 1979). Efter det byggdes kyrkan upp igen med enklare torn och tak än den haft tidigare. Efter en ombyggnad åren 1920–1922 återfick kyrkan delar av utseendet som den haft före branden.

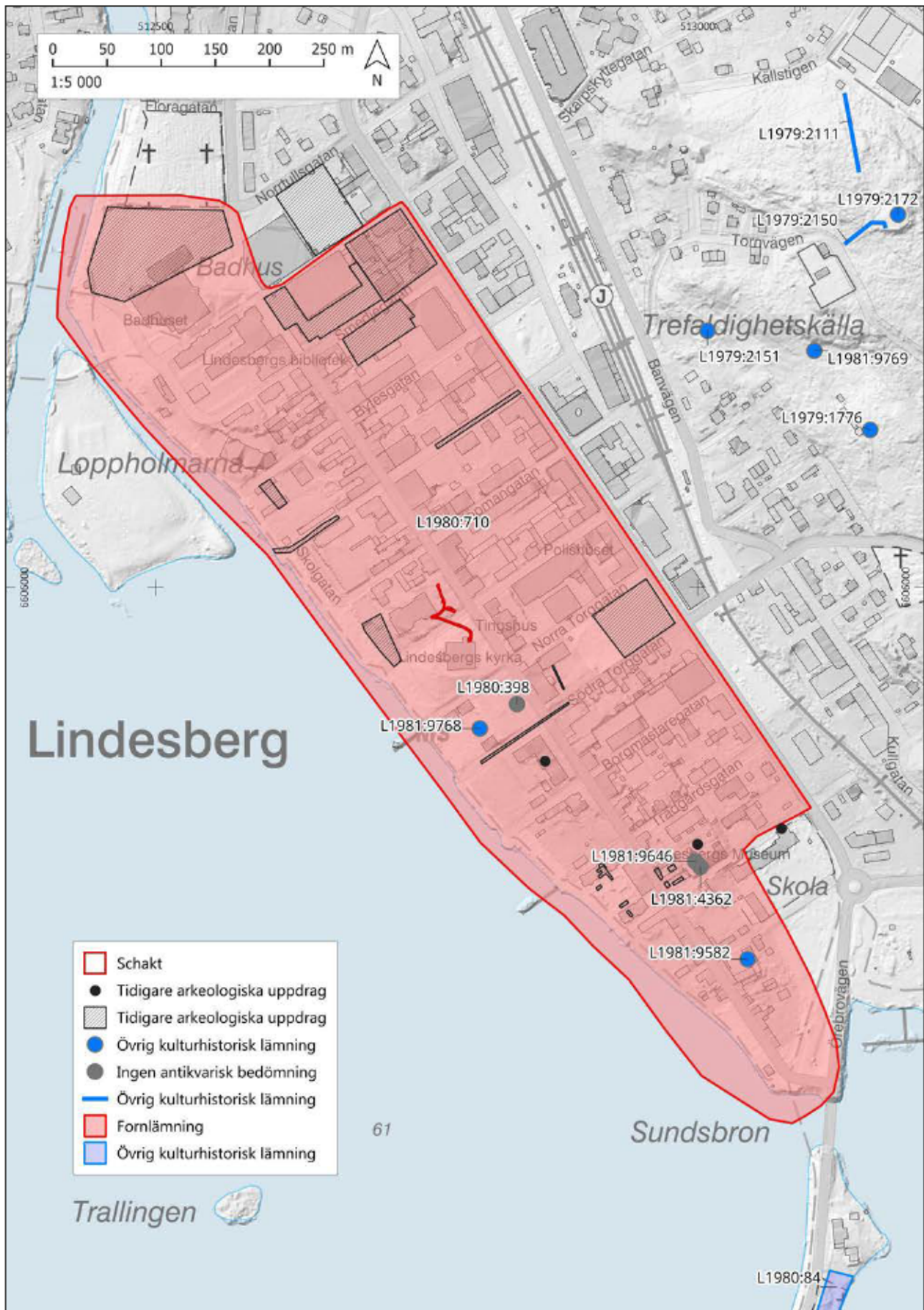
För mer information om historiskt kartmaterial och livet på flera av tomtorna i staden från 1700-talet och framåt hänvisas till rapporten 1000 kvadratmeter och fyra kvarter i norra Lindesberg (Larsson & Rönngren 2018).

Området för den nu aktuella schaktningsövervakningen sträcker sig från Lindesberg kyrkas norra vägg, genom den norra delen av den gamla kyrkogården, över Prästgatan och in på församlingshemmets gård. Kyrkan är belägen på en höjd av isälvsediment på Lindeåsen (SGU) och marken sluttar ner åt alla håll från kyrkan, bland annat mot församlingshemmet. Platsen för församlingshemmet undersöktes arkeologiskt år 1992 inför ombyggnationen av församlingshemmet där dateringen för lämningarna går ner till 1600-tal (Strengbom 2019).

Tidigare arkeologiska undersökningar

Det är främst under 2000-talet som arkeologiska undersökningar har utförts i Lindesberg, men ett par undersökningar gjordes redan under 1900-talet. Bland annat utfördes en mindre arkeologisk undersökning av Örebro Länsmuseum i Kyrkokvarteret år 1978 då kulturlager och bebyggelselämningar påträffades.

Efter det har Arkeologgruppen utfört flera arkeologiska undersökningar i Lindesberg. De kan mycket kort sammanfattas som följer. År 2015 förundersöktes delar av kvarteren Gåsen och Lejonet och de få lämningar som påträffades utgjordes främst av sentida husgrunder från tiden efter år 1850 (Knabe 2016).

Figur 2. Översiktskarta av centrala Lindesberg med stadslagret L1980:398, andra lämningar, och tidigare arkeologiska insatser utmärkta. Det aktuella schaktet är utmärkt med rött. Skala 1:5 000.

Året därpå utfördes tre undersökningar. Vid den första, en schaktningsövervakning i kvarteret Svanen, påträffades kraftigt omrörda kulturlager med odatbart rödgoods samt ben från gris och får/get (Bergold 2017). Vid den andra påträffades inga arkeologiska fynd utan endast naturligt åsmaterial under det påförda gruslagret vid kvarteret Lejonet (Karlenby 2017). Vid den tredje påträffades ett Kristinamynt, samt i kvarteret Bromsen ett flertal stolphål varav två kunde dateras till 800–900-talet, det vill säga yngre järnålder. Det tyder på att det funnits bebyggelse på platsen innan stadsbildningen. Undersökningen utfördes i flera kvarter i stadskärnan (Larsson & Rönngren 2018).

Under våren 2018 undersöktes delar av kvarteret Rådhuset där bebyggelselämningar från 1600-talet och odlingslager från 1700-tal till tidigt 1900-tal påträffades (Rönngren 2018). År 2019 utfördes också en arkeologisk förundersökning där keramikfynd från 1600–1700-tal gjordes i ett ängslager i kvarteret Rudan (Rönngren 2020).

Under hösten 2022 påträffades i kvarteret Bromsen rester efter två äldre byggnader och två lager med fynd som indikerar att ytan brukades under 1700-talet (Vinoy 2023). Ungefär ett år senare påträffades utfyllnadslager som deponerats från 1700-talet och framåt i strandkanten vid Skolgatan (Balknäs 2024a).

Den senaste undersökningen som gjorts var en schaktningsövervakning på Södra Torggatan under våren 2024. Bland de då påträffade lämningarna fanns en stor rektangulär grop från första halvan av 1400-talet samt en husgrund och en källare från efterreformatorisk tid (Balknäs 2024b).

OMRÅDET DIREKT NORDVÄST OM KYRKAN

I det nu aktuella området direkt nordväst om kyrkan har inga arkeologiska undersökningar utförts tidigare. Vi vet inte när gravar började anläggas runt kyrkan, men senast 1300-tal är en rimlig tanke. Sannolikt upphörde begravingarna på kyrkans kyrkogård under det tidiga 1800-talet när gravplatser började anläggas utanför stadskärnorna.

I närområdet ligger kvarteret Druvan där det genomfördes en förundersökning med efterföljande slutundersökning av Riksantikvarieämbetet UV Stockholm, under åren 1992 och 1993. Undersökningen genomfördes som ett led i byggandet av det nya församlingshemmet. Kvarteret, vilket angränsar till den nu aktuella undersökningsytan, ligger norr om Prästgatan och var tidigare platsen för prästgården. I området påträffades rester av en husgrund, en smedja, och kulturlager. Samtliga lämningar bedömdes vara från 1600-talet och husgrunden vara äldre än 1644 års stadsbrand (Bergold 1992).

I den sydvästra änden av kvarteret Druvan, och cirka 50 meter västsydväst om det nu aktuella undersökningsområdet, genomfördes en mindre schaktningsövervakning under sensommaren 2018 i och med anläggandet av en ny lekplats. I den delen föreföll marken delvis bestå av grusmassor som påförts i senare tid och inga arkeologiska fynd påträffades inom de upptagna

schakten. När massorna kan ha påförts är dock något oklart då de innehöll såväl ben och flintgods som järnskrot, slaggsten och rester av ett cementrör (Strengbom 2019:9).

Sammantaget är bilden av de arkeologiska lämningarna i Lindesberg att 1600- och 1700-talen finns tydligt representerade. Samtidigt finns mer svår-fångade skeden under medeltid och även yngre järnålder där olika typer av bebyggelse och konstruktioner har förekommit som vi vet mycket lite om. Samma bedömning kan gälla det nu aktuella undersökningsområdet där vi inte känner till när gravläggningarna började; det är dock sannolikt att det skedde under medeltid.

UTGÅNGSPUNKTER, SYFTE OCH MÅLGRUPPER

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som påträffades vid schaktningsövervakningen. I förfrågningsunderlaget fanns ingen information om hur intakta gravar som påträffades under schaktningsarbetet skulle behandlas. Genom telefonkontakt med Länsstyrelsen överenskoms att det skulle läggas vikt vid att undvika att gräva schaktet genom intakta lämningar och gravar i de fall det var möjligt att ändra schaktdragningen. Det fanns inte heller några klara instruktioner kring hur byggnadsdetaljer skulle hanteras varför de återdeponerades i schaktet. Kyrkan hade inte heller någon ståndpunkt i frågan.

Målgrupper för undersökningens resultat var Länsstyrelsen och Svenska kyrkan, Linde bergslags församling.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Schaktningsövervakningen skedde inom området för fornlämning L1980:710 som är ett utbrett stadslager i Lindesbergs stadskärna. Schakten drogs i flera omgångar från kyrkans vägg till kyrkomuren, från församlingshemmets vägg till kyrkomuren och avslutningsvis med anslutande schakt från tre borrhål till huvudschaktet. Schakten påverkade dels den tidigare begravningsplatsen vid kyrkan, dels den aktuella stadslämningen utanför kyrkogården.

Begravningsplatsen är inte längre i bruk, men innehåller både enskilda skelettdelar i omrörda lager och begravningar in situ. Båda företeelserna påträffades under schaktningsarbetet inom gravplatsen. När skelett konstaterades ligga in situ avbröts schaktningsarbetet och den delen av skeletten som grävts fram rensades och dokumenterades med fotografi och beskrivning och mättes in med RTK-GPS. Skeletten tilläts ligga kvar utan vidare arkeologisk undersökning eller osteologisk analys och schaktdragningen ändrades var efter skeletten återtäcktes med jord. Härav är dokumentationen av gravarna mycket begränsad.

Utanför begravningsplatsen påträffades delar av stadslagret, främst i form av kullerstensbelagda ytor men också av kulturlager. Där det gick att undvika att gräva igenom bevarade lämningar drogs schaktet om och placerades där det redan tidigare schaktats. Till exempel påträffades en kullerstensyta och en syllstensrad på gården vid församlingshemmet, närmare bestämt mellan belysningen för en skylt med församlingens namn och en flaggstång. Där kunde fornlämningen undvikas genom att schaktet planerades om och drogs närmare flaggstången där det redan var schaktat i samband med arbetet för flaggstången (se figur 3).

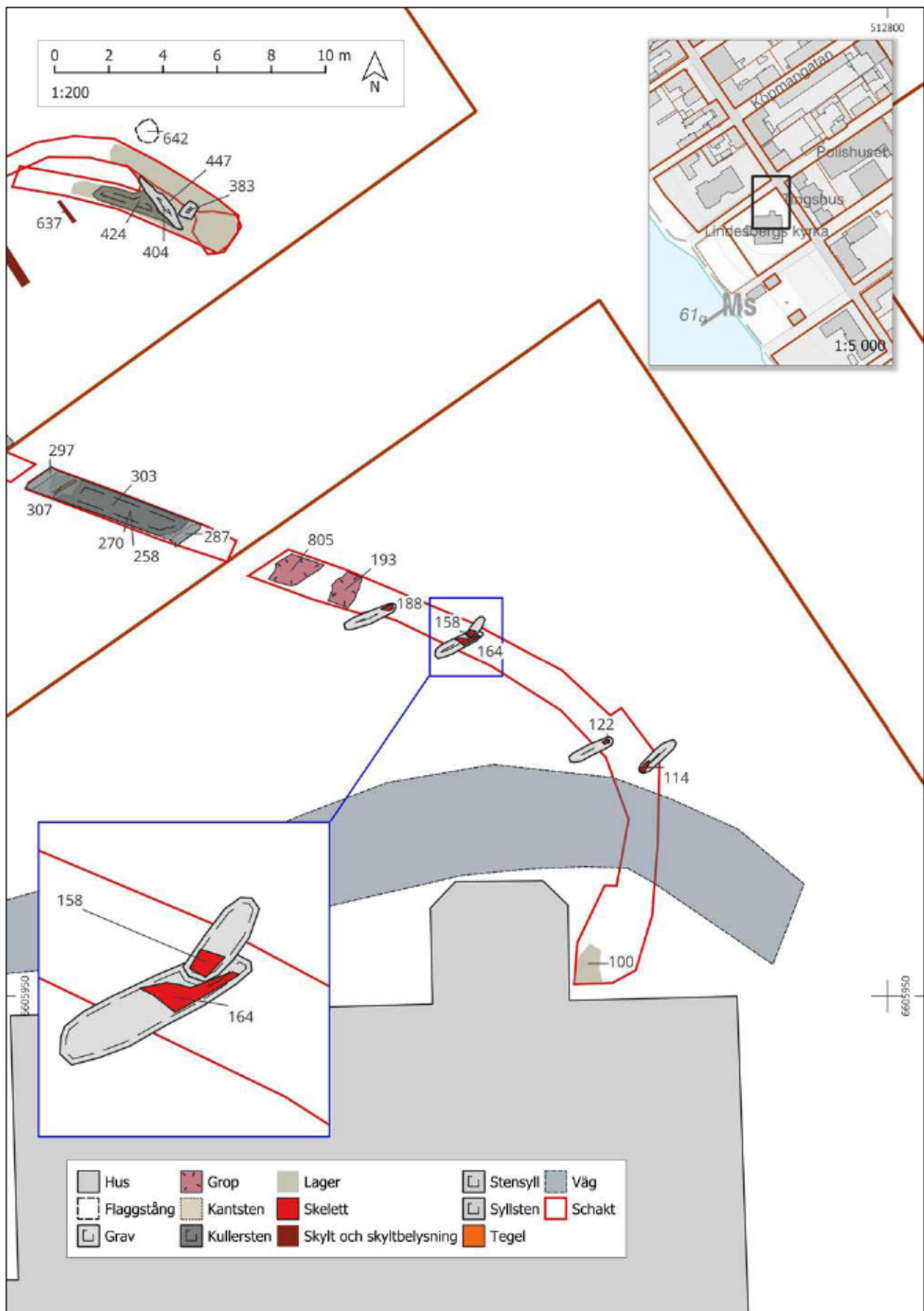
Däremot på Prästgatan, belägen mellan kyrkan och församlingshemmet, kunde inte bevarade lämningar undvikas. Där påträffades den gamla kullerstensgatan under den befintliga vägens asfalt. I det fallet drogs schaktet i den planerade sträckningen, efter att den del av kullerstensgatan med tillhörande kantstenar som föll inom schaktet fotograferats, beskrivits och mätts in med RTK-GPS.

Figur 3. Schaktet öster om församlingshemmet drogs om efter att en kullerstenslagd yta påträffats. Foto mot nordväst.

Figur 4. Karta med de olika schakten och deras ID-nummer utritade.

Figur 5. Anläggningsplan för schakt S204, närmast kyrkan, och schakt S341 över Prästgatan.

RESULTAT

Undersökningen var uppdelad i tre huvudsakliga områden: kyrkogården, församlingshemmets gård och Prästgatan som löper mellan kyrkogården och församlingshemmet. Schaktningsarbetet genomfördes i fem schakt, S204, S323, S341, S477 och S664. Schakten var 6–45 meter långa, hade en bredd som varierade mellan 0,5 och 3,5 meter och ett djup mellan 0,6 och 1,2 meter. Närmare beskrivning av innehållet i schakten återfinns i bilaga 1. Nedan följer en sammanfattning av de arkeologiskt intressanta företeelser som observerades och dokumenterades.

Lämningar inom kyrkogården

Inom kyrkogårdens utsträckning öppnades schaktet S204. Karaktäristiskt för marken i detta område var att den utgjordes av det naturliga åsmaterialet som omgrävts och innehöll omrört annat innehåll, framförallt spridda skelettdelar i stor mängd, kistspikar, något kistbeslag, enstaka byggnadsdelar och sporadiskt förekommande kolbitar. Byggnadsdetaljerna förekom i störst utsträckning närmast kyrkan. Även delar av stadens kulturlager föreföll nedrört i de omrörda begravningsmassorna, vilket indikerades av spridda bitar djurben, slagg och en bit av en kritpipa. De översta decimetrarna av marken bar också spår av många, relativt nya ingrepp och nedgrävningar.

I schaktet påträffades också fem skelett in situ vilka registrerades som grav A114, A122, A158, A164 och A188. De tolkades som gravar och fick ligga kvar. I de flesta fallen det var möjligt grävdes schaktet vid sidan om gravarna och vidare ner mot gatan. I några fall lades sand över graven och ledningen lades ovanpå. Gravarna påträffades främst nedgrävda i sandigt åsmaterial vilket hade, i likhet med många andra kyrkogårdar, genomgått många nedgrävningar och omgrävningar. Det var därför närmast omöjligt att urskilja några nedgrävningskanter kring skeletten i gravarna. Då ett av huvudsyftena med schaktningsövervakningen var att undvika att göra åverkan på gravar in situ rensades endast gravarna fram så mycket som krävdes för att identifiera dem som intakta skelett inom schaktet innan de täcktes med sand igen. På schakt- och anläggningskartan har dock den ungefärliga utsträckning gravarna sannolikt har inom och utanför schaktet mätts in.

I slänten innanför kyrkogårdsmuren påträffades gropen A193, vilken innehöll deponerade skelettdelar, trärester och byggnadsdelar. Mellan den gropen och kyrkogårdsmuren deponerades även de påträffade lösa benen i slutet av schaktningsarbetet.

Nedan redovisas de fem gravarna och gropen med deponerade skelett- och byggnadsdelar.

GRAV A114

På ett djup av 0,4 meter påträffades här ett skelett in situ med huvud, bröstkorg och vänster överarm i sydväst-nordöstlig riktning. Individen fortsätter in i den nordöstra schaktkanten. Skelettet täcktes över och schaktet grävdes väster om individen.

Figur 6. Grav A114 påträffades på cirka 0,4 meters djup och utgörs av en grav där individens överkropp stack in i schaktet. Foto från nordöst.

GRAV A122

På ett djup av 0,8 meter påträffades här en högerfot och nedre delen av höger skenben av ett sannolikt intakt skelett in situ. Resten av individen fortsätter in i den sydvästra schaktkanten. Skelettet täcktes över och schaktet grävdes öster om individen.

Figur 7. Grav A122 påträffades på cirka 0,8 meters djup och utgörs av en grav där individens fötter sticker in i schaktet. Foto från nordöst.

GRAV A158

På ett djup av 0,4 meter påträffades här ett skelett av ett barn in situ i resterna av en träkista. Det enda synliga var huvudet. Resten av individen och kistan fortsätter in i den nordöstra schaktkanten. Kistan är till synes målad blå och eventuellt grön med en liten, gråaktig nit med ett millimeter stort nithuvud belägen vid hjässan på barnet. Graven ligger i närmast nordnordöstlig-sydsydvästlig riktning. Skelettet täcktes över och schaktet grävdes väster om individen. Det här skelettet överlagrar skelettet i grav A164.

Figur 8. Grav A158 är en barngrav där kistans övre del stack in i schaktet på cirka 0,4 meters djup. Graven överlagrade också grav 164. Foto från nordnordöst.

GRAV A164

På ett djup av 0,6 meter påträffades här nedre delen av ett skelett vilket stack ut ur den sydvästra schaktkanten. In situ i schaktet var ländryggen, underarmarna, händerna, bäckenet, lårbenen samt höger knä och skenben. Vänster ben ligger sannolikt under grav A158. Händerna ligger över bäckenet och på ett av fingrarna sitter en ring. På ringens yta finns spår av fastkorroderad textil. Lårbensmåttet var cirka 42 centimeter. Skelettet ligger i närmast nordöstlig-sydvästlig riktning. Skelettet täcktes över igen och ledningen drogs över.

Figur 9. Grav A164 påträffades på 0,6 meters djup och under grav 158. Schaktet kunde dras över individens mittparti efter att graven återtäckts. Foto från nordöst.

GRAV A188

På ett djup av 0,8 meter påträffades här ett skelett med vänster fot och nedre delen av skenbenet in situ. Tillsammans med trärester från en kista fortsätter individen in i den västra schaktkanten i nordöstlig-sydvästlig riktning. Skelettet täcktes över med jord och bergvärmeledningen lades över.

Figur 10. Grav A188 påträffades på 0,8 meters djup och utgörs av fot och skenbenspartiet av en individ som, tillsammans med kistrester, sticker in i schaktet. Foto från sydväst.

Figur 11. Gropen A193 var fylld av osorterade ben, spridda trärester och konstruktionsdetaljer. Endast den övre delen av gropen undersöktes. Här är gropens övre del under rensning. Foto från sydöst.

GROP A193

På ett djup av 0,4 meter påträffades en stor grop vilken här korsades av schaktet. Gropen förefaller avlång och löper i nordnordöstlig-sydsydvästlig riktning genom schaktet. Den del som var synlig i schaktet var 1,2×1,1 meter stor i ytan. Gropen grävdes inte i botten utan endast cirka 0,2 meter av dess övre del undersöktes. Fyllningen bestod främst av osorterade ben, men även spridda trärester och byggnadsdelar blandade med sand med inslag av grus. Bland resterna fanns även ett kistbeslag.

Cirka 0,1–0,2 meter ned i gropen ligger materialet luftigt med hålrum mellan benen. Gropen tolkas som en deponeringsgrop för gravrester och rivningsmaterial från kyrkan. Ledningsschaktet drogs genom de övre delarna av gropen och benmaterialet deponerades senare i grop A805.

Figur 12. I schakt S204 på kyrkogården påträffades en stor mängd lösa ben vilka låg kringrörda i massorna. De återdeponerades efter undersökningen i den nordvästra änden av schakt S204 intill en äldre bendeponeringsgrop, grop A193. Platsen har registrerats som "grop" A805. Foto: Johan Lund, från sydöst.

GROP A805

Efter schaktarbetet genomförts återdeponerades den stora mängd lösa ben som påträffats spridda i de omrörda schaktmassorna inom kyrkogården och vilka inte kunde bedömas tillhöra en intakt grav. De deponerades i den nordvästliga änden av schakt S204, inom ett cirka 1,5×1,5 meter stort område intill kyrkogårdsmuren och den äldre bendeponeringsgropen A193. Området för den nya bendeponeringen registrerades som en "grop" för att lättare kunna identifieras på planen.

Figur 13. Kullerstensgatan A258 under Prästgatans nuvarande asfalt.
Foto från sydöst.

Figur 14. Sektion genom
den moderna Prästgatan
och dess föregångare i
form av kullerstensgatan
A258. Foto från nordöst.

Lämningar under Prästgatan

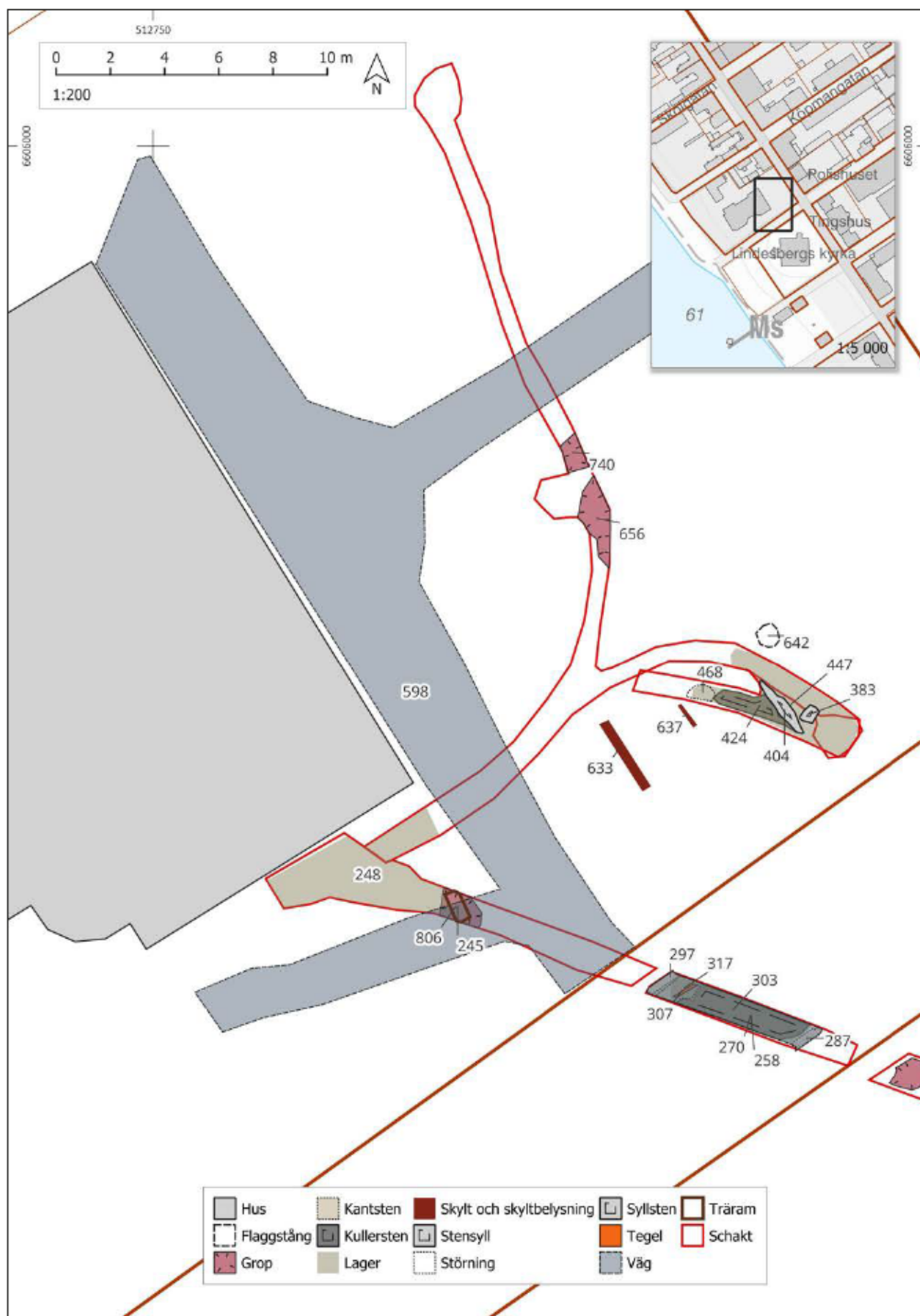
Tvärs genom dagens Prästgata drogs schakt S341 (figur 4) cirka åtta meter. Här framkom under asfalten en mycket välbevarad äldre vägläggning. Här kunde inte schaktdragningen ändras utan schaktet drogs genom lämningen vilken fotodokumenterades. Nedan redovisas lämningarna som påträffades under dagens Prästgata.

KULLERSTENSGATA A258

Dagens Prästgata visade sig överlagra sin äldre föregångare i kullersten.

Direkt under den moderna asfalten fanns:

- Längsgående rader huggna rektangulära kantstenar (A287 och A297) av 0,18–0,26×0,14–0,16 meter stora och 0,13–0,15 meter höga stenar. Den nordvästra kanten A297 är skarpare och i den sydöstra kanten A287 ligger stenarna mer glest. Stenarna låg direkt under asfalten och stratigrafiskt över den äldre kullerstensvägen. De tillhör sannolikt ett skede hos den nuvarande asfaltsklädda Prästgatan, även om de idag var täckta med asfalt.
- Ett påfört bärlager (A303) av ljus gråbrungul silt med rikligt med 0,01–0,03 meter stora stenar.
- Under bärlagret återfanns en äldre vägläggning bestående av ett lager av 0,06–0,22 meter stora, rundade kullerstenar (A270).
- Längs kullerstensvägens nordvästra kant fanns även spår av ett äldre kabelschakt (A317) vilket resulterade i att det fanns ett ungefär meterbrett glapp mellan kullerstensvägbeläggningen A270 och kantstenen A297. De äldre ledningarna återfanns cirka 0,4 meter under asfaltens yta där de täcktes av en rad tegelstenar.
- Under kullerstenen och kantstenarna fanns ett bärlager, vilket förefaller vara ett upp till 0,8 meter djupt påfört kulturlager (A307) bestående av flammig, brun sand med inslag av tegel, kol, enstaka djurben, lerbitar och keramikfragment av yngre rödgodskaraktär.

Figur 15. Plan över anläggningarna i schakt S323, S477 och S664 intill församlingshemmet.

Lämningar intill församlingshemmet

På nordvästra sidan Prästgatan drogs schaktet S323 (figur 4) cirka 13 meter från församlingshemmets vägg ut mot Prästgatan. Omkring församlingshemmet var det förhållandevis mycket urgrävt sen tidigare, för bygget av byggnaden, och igenfyllt med sand och sten (A248). I schaktet, cirka 5 meter ut från församlingshemmets vägg, påträffades en oregelbunden grop (A806) i vars botten låg en rektangulär träram (A245). Anläggningens syfte och datering är oklar.

Schaktet S664 drogs sedan vidare mot nordöst där schaktet delades i två. En del av schaktet fortsatte mot norr genom den öppnare ytan framför församlingshemmet där det skar två gropar (A656 och A740) vilka fyllts med äldre sten- och tegelblandade massor. Som längst var schaktet cirka 30 meter långt. Den andra delen av schaktet svängde åter ned mot sydöst och kanten av tomt. Här träffades också på lämningar av en kullerstensyta (A424) vilket gjorde att schakt S477 fick läggas annorlunda.

Karaktéristiskt för lagerbildningen i detta område var dels det urgrävda partiet närmast församlingshemmet, dels att området norr och nordöst om församlingshemmet innehöll mycket material som kan knytas till det äldre stadslagret och möjligen massor som använts för att plana ut området. Mer eller mindre direkt under grästorven fanns ett 0,1–0,2 meter tjockt lager mörk sandig-grusig silt uppblandad med tegel, murbruk, träbitar, stenar, kolbitar, djurben med mera. Fläckvis, framför allt där schaktet S664 delades, fanns ett upp till 0,1 meter tjockt sotlager. Under dessa lager följde sedan upp till 0,4 meter gråaktig siltig sand. Ovanpå kullerstensytan A424 fanns också ett relativt bevarat lager rivningsmassor (A447).

I området vid församlingshemmet fanns betydligt mer inslag av till exempel buskar, belysning, skyltar och hårdgjorda ytor än i de andra delarna av undersökningsområdet vilket gjorde att schaktdragningen hade mindre förhandlingsutrymme.

Figur 16. Kullerstensytan A424 med stenraden A404, på församlingshemmets gård. Foto från nordväst.

SYLLSTENSRAD A404

Längs med kullerstensytan A424 löpte en 2,5×0,5 meter lång stensyll i nord-nordväst-sydsydöstlig riktning. Den bestod av 0,15–0,55 meter stora tillmakade stenar och naturstenar som omgärdar kullersten A425. En liknande tillmakad sten (A383) låg bredvid och liknande stenar återfanns även spridda i gropar med rivningsmaterial.

KULLERSTENSYTA A424

På ett djup av cirka 0,3 meter framkommer en kullerstenslagd yta av rundade, 0,03–0,17 meter stora stenar. De flesta stenarna var 0,08 meter stora. Stensytan som banats fram innan schaktet lades om var 3,2×0,9 meter och smalnade av mot en syllstensrad (A404) i nordöst. Kullerstenen fortsätter in i schaktkanterna i norr och i söder. Ytan förefaller störd av ett omrört område i sin västra kant (A468).

Kullerstensytan undersöktes inte närmare då schaktet istället kunde läggas annorlunda. Därför går det inte att avgöra om det är en tvärgata till Prästgatan eller någon annan form av hårdgjord yta.

RIVNINGSLAGER A447

Ovanpå kullerstensytan A424 och även i delar av schaktet som drogs norr om den påträffades ett cirka 0,25 meter djupt lager rivningsmassor inom en 5,5×2,5 meter stor yta. Blandat i mörkgrå silt fanns rivningsmassor av tegel, spikar, trä, fönsterglas, murbruk och djurben (nöt) blandat. Bland dem påträffades även ett kistbeslag.

GROP A656

Här påträffades inom schaktet en cirka 3,2×0,6 meter stor och 0,4 meter djup grop fylld med rivningsmassor av främst tegel, murbruk och sand. Gropen förefaller fortsätta utanför schaktet.

GROP A740

Här påträffades en cirka 1,5×0,6 meter stor och upp till 0,7 meter djup grop fylld med rivningsmassor, av främst tillmakade stenar av samma karaktär som de i sylstensraden A404, men även med inslag av tegel, murbruk och sand.

Figur 17. Mellan församlingshemmet och Prästgatan påträffades nedgrävningen A806, i vars botten det konstruerats en mindre och låg träram (A245). Här avbildas gropens norra sektion. Foto från söder.

Figur 18. I botten av gropen A806 påträffades den rektangulära träramen A245. Inga ben påträffades i den och dess syfte och datering är oklar. Foto från sydsydöst.

Figur 19. Träramen A245 i botten av gropen A806 var mycket mjuk och bevarad i cirka 0,04 meters höjd. Foto från nordöst.

GROP A806 OCH TRÄRAM A245

Här påträffades en oregelbunden och cirka 0,5 meter djup grop (se figur 17) med flack profil och något djupare mittparti. Gropen hade tre fyllningar: överst, under cirka 0,1 meter grästorv fanns cirka 0,15 meter svartflammig grusblandad silt, följt av cirka 0,3 meter beige grusig sand med inslag av mindre stenar. I botten av gropen fanns på sidorna en tunnare lins av brunaktig, fetare sandig silt. Längs ned och i mitten av gropen påträffades en rektangulär träram (A245) (se figur 18, 19).

Träramen var cirka 1×0,5 meter stor och cirka 0,05 meter hög, samt konstruerad av cirka 0,01 meter breda och 0,04 meter höga trästycken. Ramen var mycket kistlik i storlek, men inga ben påträffades i den. Den var endast fylld av samma gråaktiga, något stenblandade sandiga silt som fyllningen i gropen. Träramen var placerad i nordnordvästlig-sydsydöstlig riktning.

Anläggningens syfte och datering är oklar.

Kvarliggande lämningar

Tack vare att schaktdragningen vid flera tillfällen kunde modifieras kunde också flera lämningar som påträffats undvikas. Det resulterar i att vi har flera lämningar som observerats, men som ligger kvar på sin plats inom schaktens yta. Det rör sig om:

- Fem skelett in situ innanför kyrkomuren (A114, A122, A158, A164 och A188) vilka alla ligger utmed schaktet S204.
- Två bendeponeringsgropar. Dels den äldre (A193) vilken ligger kvar under schakt S204 och sträcker sig ut på båda sidor om det, dels den nya gropan för deponerade lösa ben (A805).
- En kullerstensyta (A424) kantad av en rad syllsten (A404) i schakt S477.

Utöver de ovan uppräknade lämningarna finns flera lämningar som delvis tagits bort av schaktarbetet, men sträcker sig utanför schaktens yta. Bland dem finns flera lager raseringsmaterial och brandlager i varierande tillstånd och bevaringsgrad nordväst om församlingshemmet, fortsättningen på syllstensraderna och kullerstensytan A424, samt Prästgatans äldre föregångare.

Fynd

Under schaktningsövervakningen påträffades främst fynd knutna till det äldre stadslagret och rivningsmassor kopplade till någon av stadens många bränder. Huvuddelen av fynden förekom därför i omrörda och återdeponerade lager, till exempel i groparna A656 och A740. Mer intakta lager förefaller också finnas, till exempel rivningslagret A447. Fynden i dessa sammanhang bestod huvudsakligen av tegel, murbruk, spridda keramikfragment av yngre rödgods, djurben och någon kritpipa. Fynden bedömdes härstamma från 1600- till 1800-talet, med ett mindre inslag av 1900-talsfynd i anslutning till församlingshemmet. Inga av dessa fynd togs tillvara, utan de återdeponerades med massorna de påträffades i när schakten lades igen.

I schaktet S204, vilket drogs genom kyrkogården, påträffades en stor mängd lösa ben blandade med mindre inslag av stadslagerkaraktär. De samlades in under schaktningsarbetet och återdeponerades i schakt S204:s nordvästra ände. Läget dokumenterades som grop A805. Den nya bendeponeringen för-lades också intill den äldre gropan A193 som har använts i samma syfte.

Några fynd kan uppmärksammas lite extra:

- Kistbeslag med handtag. På tre ställen påträffades kistbeslag (se figur 20) varav två hade vidsittande handtag. De hittades i den benfyllda gropen A193, i rivningslagret A447 och i schaktmassorna intill kyrkan. Två av beslagen tillhör en typ som band annat påträffats vid undersökningar på Domkyrkoplan i Uppsala. Linda Qviström utarbetade en typologi för kistbeslag, och handtagen som sitter på dem, i samband med den undersökningen. Utifrån den typologin kan två av beslagen från schaktningsövervakningen i Lindesberg bestämmas vara av kisthandtags-typ D och beslags-typ 2 (Qviström et al. 2022:154 f). Den typen av beslag förefaller som vanligast i övergången mellan 1600- och 1700-talet. Beslagen återdeponerades där de påträffades.
- Grav- eller minnessten. I schakt S204 påträffades, relativt nära kyrkan, ett cirka 0,25×0,23 meter stort fragment av en grav- eller minnessten i kalksten (se figur 21). Fragmentet förefaller vara ett hörn och har åtta oskadade bokstäver och minst fem skadade, innanför en enkel streckram. Den enda längre läsbara följden är LEF följt av en ligatur som kombinerar bokstäverna 'VE'. Stenfragmentet överlämnades till kyrkan.

Inga fynd togs tillvara för vidare arkeologisk bearbetning.

Figur 20 (överst). Kistbeslag. Under schaktningsövervakningen påträffades tre kistbeslag. Minst två av dem (det översta och understa) kan sannolikt dateras till slutet av 1600-talet och/eller början av 1700-talet.

Figur 21 (till vänster). Stenfragment. Bland de spridda raseringsresterna och fragment av byggnadsbitar i schakt S204, i närheten av kyrkan, påträffades ett fragment av en grav- eller minnessten.

TOLKNING

Trots att schaktningsövervakningar till sin natur fokuserar på att undvika fornlämningar och gravar kunde flera intressanta iakttagelser göras. De var bland annat att det intill kyrkan inte förekom några tydliga brandlager på det djup schaktet drogs. Spår av bränderna fanns endast i form av spridda kolbitar. Generellt var sandlagren i schakt S204 mycket omrörda och fulla av lösa skelettdelar, vilka härrör från äldre gravar. I schakt S204:s lägre och nordvästligare delar var dock partier av marken betydligt gråare vilket kan vara spår av mer brandblandade lager.

Utifrån de mer eller mindre intakta skelettgravar som påträffades på kyrkogården framgick det att gravarna låg i minst två skikt, där ett återfanns ungefär 0,8 meter under markytan och ett ungefär 0,4 meter ned. Av de kistbeslag som påträffades på flera platser kan vi dra slutsatsen att bland de många gravar som grävts sönder och vars benmaterial finns blandat i markens lager finns gravar från 1600- och 1700-talen. Det är också tydligt att material från gravar med den dateringen även finns spritt nordväst om Prästgatan.

Rörande Prästgatan visade det sig att en äldre version av vägen, konstruerad av kullersten finns bevarad under den nuvarande vägens asfalt. I schaktet S477, vilket drogs mellan församlingshemmets flaggstång och skyltbelysning påträffades ytterligare en kullerstensbelagd yta. Det är dock oklart om den representerar en sidogata eller en annan typ av hårdgjord yta.

I schaktet intill församlingshemmet var bevaringsförhållandena blandade. Där hade av förklarliga skäl partier grävts bort i samband med bygget och uppställandet av belysning, skyltar och liknande. Men det förekom också partier som var bättre bevarade där gropar och lager med raseringsmassor, kolbitar, djurben, keramik och liknande fanns, och finns kvar.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN

i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom vid schaktningsövervakningen. Då ingen information om hur existerande gravar som påträffades under schaktningsarbetet skulle behandlas fanns i förfrågningsunderlaget konsulterades Länsstyrelsen under arbetets gång. I och med det tillkom instruktioner att undvika intakta gravar och skelett i den mån det var möjligt att ändra schaktdragningen. Så har gjorts.

Rapporten har gjorts i enlighet med förfrågningsunderlag och gängse standard. Inga avvikelser har gjorts från undersökningsplanen.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Lindesberg
Landskap	Västmanland
Socken	Linde
Fastighet	Druvan 1, Lindesås 1:1, Kyrkan 1
Lämningsnummer	L1980:710
Lämningsstyp	Stadslager
Datering	Ca 1600–1700-tal
Typ av undersökning	Schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2024-06-19
Länsstyrelsens diarienummer	431-559-2024
Ärendenummer i Fornreg	202400860
Arkeologgruppens projektnummer	P24047
Projektleddning	Tobias Vinoy
Personal	Therese Ekholm
Undersökningstid	2024-09-16 till 2024-10-10
Undersökt yta	107,2 m ²
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Kartblad 115 13, 11F 1d Lindesberg 6605964, 512771
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Dokumentationsmaterialet består av föreliggande rapport och digitalt inmätta polygoner. Rapporten finns uppladdad på Fornsök och de digitala inmätningarna finns hos Arkeologgruppen.
Digitalt arkiv	Som ovan.
Fynd	Inga fynd har tillvaratagits.

REFERENSER

- Balknäs, N. 2024a. *Schakt i Skolgatan, Lindesberg*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Lindesbergs stadslager L1980:710, Lindesås 1:1, Lindesbergs socken och kommun, Örebro län, Västmanland. Arkeologgruppen AB rapport 2024:03
- Balknäs, N. 2024b. *Historiska lämningar i centrala Lindesberg*. Stadslager L1980:710, Södra Torggatan, Lindesås 1:1, Lindesbergs socken och kommun, Västmanland, Örebro län. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2024:64.
- Bergold, H. 2017. *Svanen 7 i Lindesberg*. Linde 484:1, Svanen 7, Lindesberg kommun. Västmanland. Arkeologgruppen AB rapport 2017:18
- Bergold, H. 1992. *Kvarteret Druvan*. Druvan nr 1, Lindesberg, Västmanland, dnr 6387/92. Arkeologisk förundersökning. Rapport 1992:60. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.
- Danermark, D. 1997. *Lindesbergs och Vedevägs kyrkor*. Lindesberg: Lindesbergs församling.
- Karlenby, L. 2017. *Lindesberg Lejonet 16*. Linde 484. Kvarteret Lejonet 16. Arkeologisk förundersökning. Lindesbergs kommun, Västmanland. Arkeologgruppen AB rapport 2017:26
- Knabe, E. 2016. *Kvarteret Gåsen och Lejonet i Lindesberg*. Arkeologisk förundersökning inom RAÄ 484:1, Lindesbergs stad och kommun, Linde socken i Närke, Örebro län. Arkeologgruppen AB rapport 2016:28
- Larsson, S & Rönngren, J. 2018. *1 000 kvadratmeter och fyra kvarter i norra Lindesberg*. Linde 484:1, Kvarteren Vargen, Ängen, Bromsen och Hatten, Lindesbergs socken och kommun, Västmanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2018:10.
- Qviström, L., Sjöling, E. & Bengtsson, H. 2022. *Domkyrkoplan – kyrkogård och byggarbetsplats*. Del 1, text. Arkeologisk schaktningsövervakning och arkeologisk undersökning, L1941:2293, Fjärdingen 22:1, Uppsala, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2022:01, del 1.
- Rönngren, J. 2018. *Kvarteret Rådhuset i Lindesberg – odling på tomtmark*. Linde 484:1/ L1980:710, Kvarteret Rådhuset 5, Lindesbergs socken och kommun. Västmanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2018:41.
- Rönngren, J. 2020. *Tomt 90 i Lindesberg – obebyggd, centralt placerad strandtomt med möjlighet till bete*. L1980:710 Rudan 12 Linde socken Lindesbergs kommun Västmanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2020:04.
- Strengbom, E. 2019. *Ny lekplats i Lindesberg*. Linde 184:1/L1980:710 Linde socken, Druvan 1, Lindesås 1:1. Lindesbergs socken och kommun. Västmanland. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2019:09.
- Vinoy, T. 2023. *Under syllan i Lindesbergs stadslager*. Arkeologisk förundersökning. L1980:710, Bromsen 27 och 28 samt Lindesås 1:1, Linde socken, Lindesbergs kommun, Örebro län, Västmanland. Arkeologgruppen AB 2023:16.
- Örebro Läns museum. 1979. *Förslag till bevarandeplan för Lindesbergs centrala delar*. Inventeringsdelen. Lindesberg: Lindesbergs kommun.

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

- Figur 1 (föregående sida). Översiktskarta med platsen för undersökningen markerad med en svart cirkel. Skala 1:50 000 med instick i skala 1:1 000 000.
- Figur 2. Översiktskarta av centrala Lindesberg med stadslagret L1980:398, andra lämningar, och tidigare arkeologiska insatser utmärkta. Det aktuella schaktet är utmärkt med rött. Skala 1:5 000.
- Figur 3. Schaktet öster om församlingshemmet drogs om efter att en kullerstenslagd yta påträffats. Foto mot nordväst.
- Figur 4. Karta med de olika schakten och deras ID-nummer utritade.
- Figur 5. Anläggningsplan för schakt S204, närmast kyrkan, och schakt S341 över Prästgatan.
- Figur 6. Grav A114 påträffades på cirka 0,4 meters djup och utgörs av en grav där individens överkropp stack in i schaktet. Foto från nordöst.
- Figur 7. Grav A122 påträffades på cirka 0,8 meters djup och utgörs av en grav där individens fötter sticker in i schaktet. Foto från nordöst.
- Figur 8. Grav A158 är en barngrav där kistans övre del stack in i schaktet på cirka 0,4 meters djup. Graven överlagrade också grav 164. Foto från nordnordöst.
- Figur 9. Grav A164 påträffades på 0,6 meters djup och under grav 158. Schaktet kunde dras över individens mittparti efter att graven återtäckts. Foto från nordöst.
- Figur 10. Grav A188 påträffades på 0,8 meters djup och utgörs av fot och skenbenspartiet av en individ som, tillsammans med kistrester, sticker in i schaktet. Foto från sydväst.
- Figur 11. Gropen A193 var fylld av osorterade ben, spridda trärester och konstruktionsdetaljer. Endast den övre delen av gropen undersöktes. Här är gropens övre del under rensning. Foto från sydöst.
- Figur 12. I schakt S204 på kyrkogården påträffades en stor mängd lösa ben vilka låg kringrörda i massorna. De återdeponerades efter undersökningen i den nordvästra änden av schakt S204 intill en äldre bendeponeringsgrop, grop A193. Platsen har registrerats som "grop" A805. Foto: Johan Lund, från sydöst.
- Figur 13. Kullerstensgatan A258 under Prästgatans nuvarande asfalt. Foto från sydöst.
- Figur 14. Sektion genom den moderna Prästgatan och dess föregångare i form av kullerstensgatan A258. Foto från nordöst.
- Figur 15. plan över anläggningarna i schakt S323, S477 och S664 intill församlingshemmet.
- Figur 16. Kullerstensytan A424 med stenraden A404, på församlingshemmets gård. Foto från nordväst.
- Figur 17. Mellan församlingshemmet och Prästgatan påträffades nedgrävningen A806, i vars botten det konstruerats en mindre och låg träram (A245). Här avbildas gropens norra sektion. Foto från söder.
- Figur 18. I botten av gropen A806 påträffades den rektangulära träramen A245. Inga ben påträffades i den och dess syfte och datering är oklar. Foto från sydsydöst.

Figur 19. Träramen A245 i botten av gropan A806 var mycket mjuk och bevarad i cirka 0,04 meters höjd. Foto från nordöst.

Figur 20. Kistbeslag. Under schaktningsövervakningen påträffades tre kistbeslag. Minst två av dem (det översta och understa) kan sannolikt dateras till slutet av 1600-talet och/eller början av 1700-talet.

Figur 21. Stenfragment. Bland de spridda raseringsresterna och fragment av byggnadsbitar i schakt S204, i närheten av kyrkan, påträffades ett fragment av en grav- eller minnessten.

Figur 22 – 37 finns i bilaga 3, sidan 41.

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Anläggningstabell

Bilaga 3. Fotobilaga

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Längd/m	Djup/m	Beskrivning	Anl nr
204	24 x 0,8-2,0	0,6-1,2	Bågformat schakt från kyrkans nordöstra hörn till kyrkogårdsmuren längs med Prästgatan. Schaktet grävdes genom kyrkogården som idag inte är i bruk. Marklagren var mycket omgrävda för olika gravar och andra ingrepp. Vid kyrkväggen bestod lagren av mestadels brun sand med rivningsmassor i och grus (singel) ovanpå. Under asfaltsgången längs kyrkan finns ett stråk med gråa, hårda lerklumpar som ökar en meter efter vägen med ett stråk på 0,4 m djup. Därefter tunnas det ut igen. Ca 5 m från Prästgatan ökar mängden finare siltig sand och ca 0,5 m från kyrkogårdsmuren övergår den i homogen sand utan fynd. I lagren förekom mycket fynd av omrörda skelettdelar och kistspikar, men även enstaka kol, trä och byggnadsdetaljer. Där fanns även några fynd av djurben nöt och får/get, en del av kritpipa och slagg. De senare förefaller vara inslag av kulturlagret/stadslagret som var nedrörda i marken. Fem begravingar (A114, A122, A158, A164 och A188) påträffades in situ. De undveks och ligger kvar. Dessutom påträffades en grop (A193) fylld med deponerade skelettdelar, trärester och byggnadsdetaljer. Mellan den gropen och kyrkogårdsmuren deponerades efter undersökningen alla lösa ben som påträffats i schaktet (A805). Schaktet grävdes inte ned till orörd undergrund. Ledningen tunnades genom kyrkogårdsmuren ut till nästa schakt. Grävd yta: 34 m².	114, 122, 158, 164, 188, 193, 805
323	13 x 1,0-3,5	0,9-1,1	Ett rakt schakt mellan Prästgatan och församlingshemmet, bredare upp mot husväggen. Från väggen på församlingshemmet och nära 5 meter ut finns ett 0,2m tjockt lager småsten, följt av ett homogent bärlager (A248) av ljus grågulbrun sand med inslag av enstaka naturstenar. Grävd yta: 19 m²	248
341	6,0 x 0,9-1,1	0,9	Ett schakt som drogs snett över Prästgatan. Direkt under asfalten fanns ett tunnare lager sättsand (A303) och därunder den välbevarade äldre kullerstensgatan (A270). På båda sidor om kullerstensgatan löpte kantstenar (A287 och A297). Mellan kantstenarna och kullerstensgatan fanns i NO ca en m mellanrum som skapats av en senare nedgrävning för kabel som markerats med en rad tegelstenar (A317). Under kullerstenen fanns ett kulturlager (A307) med flammig, brun sand, tegel, kol, enstaka djurben och enstaka spikar. Undergrund av gulbrun sand. Grävd yta: 8 m².	258, 270, 287, 297, 303, 307, 317
477	7,0 x 0,7-2,0	0,2-0,7	Kortare schakt som avbröts då det framkom lämningar. Under 0,15-0,2m matjord påträffades ett lager med inslag av raseringsmassor (A447) och under det en syllstensrad (A404) och en kullerstensbelagd yta (A424), samt en senare störning (A468). Syllstenen och kullerstenen föreföll ligga på en mer intakt yta av gulbrun sand. Schaktet lades igen och schaktet drogs vidare N om detta. Grävd yta: 4,7 m².	404, 424, 447, 468

Schaktnr	Längd/m	Djup/m	Beskrivning	Anl nr
664	45 x 0,5-0,9	0,7-0,9	Längre Y-format schakt i NÖ:lig riktning ut från församlingshemmet där det anslöt till schakt S323. Ca 8 m från församlingshemmet delade sig schaktet i två. Ett stråk mot N och ett mot Ö. Schaktet hade varierande lagerinnehåll. Närmast församlingshemmet fram till gångvägens borte kant fanns i de övre 0,2 m samma homogena bärlager (A248) som i S323 vilket sammanfaller med nedgrävningen för bygget av församlingshemmet. Utanför nedgrävningskanten var undergrunden av sand och lagerbildningen mer heterogen. Under torven fanns en 0,1-0,2 m djup mörk, sandig, grusig silt blandad med kol och raseringsmassor av tegel, murbruk, trä och rektangulära flatare ca 0,15-0,37 m stora stenar av samma karaktär som de i sylstensraden (A383,A404). Under det följde ett 0,08-0,4 m tjockt lager grå, siltig sand. Där schaktet delade sig fanns en sträcka där ett 0,05-0,1 m tjockt sotlager framträdde ca 0,4 m ned bland de andra raseringsinslagen och i den norra schaktarmen påträffades två gropar med deponerade raseringsmassor (A656 och A740). Mellan avfallsgroparna fanns igen ett tydligare inslag av raseringsmassor och den sandiga undergrunden. Längre norrut övergick lagerinnehållet till enbart sand med leriga inslag om vartannat. De sista fyra m fanns en 0,2-0,4m tjock, mycket mörk, myllig, lerig, silt direkt under torven. Därunder återkom rivningsmassor med tegel, murbruk och kol. Vid gångvägen som sträcker sig från församlingshemmet mot NÖ var jorden mer omrörd och sand och raseringsmassor inblandade ner till botten av schaktet. Schaktarmen mot Ö innehöll närmast delningen ca 0,2m djupa raseringsmassor med främst tegel direkt under torven och därunder sand. Detta anslöt sedan till det bättre bevarade lagret raseringsmassor (A447) i änden av schaktet. Närmast flaggstången (A642) var lagren omrörda, förmodligen ett spår av anläggandet av flaggstångsfundamentet. Grävd yta: 41,5 m²	248, 447, 656, 740

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl nr	Typ	Undergrupp	L x br/m	Djup/m	Beskrivning
100	Grop		1,5 x 1	0,8	Grop för nedläggning av åskledare. Fylld med ett mörkt, sandigt lager med stenar, tegel, murbruk och kol.
114	Grav	Skelettgrav	0,5 x 0,2	Bara ytan framrensad.	Skelett in situ, utstickande från NÖ schaktväggen. Lades igen och schaktet drogs vid sidan om. På 0,4 m djup.
122	Grav	Skelettgrav	0,23 x 0,15	Bara ytan framrensad.	Sannolikt skelett in situ. Synligt genom en höger fot som sticker ut ur SV:a schaktväggen. Schaktet grävdes inte djupare och jord lades på benen. På 0,8 m djup.
158	Grav	Skelettgrav	0,23 x 0,25	Bara ytan framrensad.	Skelett in situ i träkista som sticket ut ur NÖ schaktkanten. Barn infans? Kistan är tillsynes målad blå och ev grön med en liten gråaktig nit, ej järn, vid huvudet. Täcktes över igen och schaktet grävs vid sidan om. På 0,4 m djup. Överlagrar skelett A164.
164	Grav	Skelettgrav	1,0 x 0,4	Bara ytan framrensad.	Skelett in situ utstickande ur den SV:a schaktkanten. Synligt i schaktet var ländryggen, underarmarna, händerna, bäckenet, lårbenen och höger knä och skenben. Vänster ben ligger troligen under grav 158. Händerna ligger över bäckenet och på ett av fingrarna sitter en ring med tyg runt. Lårbensmått ca 42 cm. På 0,7 m djup.
188	Grav	Skelettgrav	0,2 x 0,5	Bara ytan framrensad.	Skelett in situ med trärester från kista. Synlig genom vänster fot vilken sticker in i schaktet ur den sydvästra schaktkanten. Skelettet täcktes över och ledningen drogs över. På 0,8 m djup.
193	Grop	Grop	1,2 x >1,1	Ej grävd i botten.	Grop vars fyllning utgjordes, och utgörs fortfarande, av mestadels osorterade deponerade ben. Även trärester och byggnadsdelar, t.ex. ett kistbeslag påträffades i fyllningen. Ca 0,1-0,2 m ned i fyllningen fanns mycket hållrum mellan benen. Fyllningen i övrigt utgjordes av sand med inslag av grus. Gropens yta påträffades 0,4 m under marknivå. DE övre ca 0,2 m av gropens fyllning undersöktes innan den planades ut och täcktes över med sand. Ledningen drogs över gropen.
245	Träram		1 x 0,5	0,05	Rektangulär träram i botten av grop (A806). Fyllning av gråaktig sandig silt med inslag av småsten. Träramen ca 0,01 m bred och 0,04 m hög och mycket mjuk. Oklart syfte.
248	Lager		6 x 3,5	0,3-1	Fyllnadslager i urgrävda området intill församlingshemmet. Överst ett 0,2m tjockt lager 0,02-0,03m stora stenar, följt av ett lager ljus grågulbrun sand med enstaka naturstenar ca 0,03-0,12m stora.

Anl nr	Typ	Undergrupp	L x br/m	Djup/m	Beskrivning
258	Väg		5 x 1,1-1,2	-	Samlingsnummer för Prästgatan och dess äldre föregångare. Under tre lager asfalt fanns ett påfört bärlager (A303) av ljus gråbrungult silt med rikligt med småsten. Under det fanns ett lager (A270) med kullerstenar och kantstensrader. Kullerstenen var avgrävd i kanterna och gick inte ända fram till kantstenen. Under den äldre vägen fanns ett kulturlager (A307).
270	Sten-packning		3,5 x 1,1-1,2	ca 0,13	En kullerstensatt väg under den nuvarande Prästgatans asfalt. Bestod av 0,06-0,22m stora rundade stenar.
287	Sten		0,18-0,26 x 0,14-0,16	0,13-0,14	Huggen kantsten SÖ längs med kullerstensvägen A270. Kantställda i vägens längdriktning. Belägen direkt under asfalten. Stratigrafiskt över den äldre kullerstensgatan.
297	Sten		0,18-0,22 x 0,14-0,15	ca 0,15	Huggen kantsten NV längs med kullerstensvägen A270. Belägen direkt under asfalten. Stratigrafiskt över den äldre kullerstensgatan.
303	Lager		Under hela asfalten	0,03-0,08	Sättsand/bärlager. Ett ljust gråbrungult siltlager med rikligt med 0,01-0,03 m stora stenar som lagts ovanpå kullerstenen (A270) innan asfalten lades på.
307	Lager		Ca 4,5 m brett	>0,8	Kulturlager främst under vägen. Flammig, brun sand med enstaka lerkluttar, tegel, kol, enstaka djurben, enstaka keramikfragment av yngre rödgods-karaktär.
317	Störning		0,9 x 0,135	0,5	Nedgrävning för äldre kabel. Kablarna täckta av en rad tegelstenar på 0,4 m djup. Tegelstenarna var 0,29x0,13-0,14 m stora. Sannolikt finns en liknande nedgrävning utmed SÖ:a sidan kullerstensvägen (A307).
383	Sten		0,54 x 0,36	0,16	Syllsten in situ? Utanför syllstensrad (A404).
404	Syll		2,5 x 0,2-0,55	0,1-0,25	En 2,5x0,2-0,55x0,1-0,25 m stor stenrad med 0,15-0,55m stora tillmakade stenar och naturstenar som löper utmed kullerstensytan (A424).
424	Lager		3,2 x 0,1-0,9 synligt		Yta av rundad kullersten i storlek 0,03-0,17m. De flesta 0,08m stora.
447	Lager		5,5 x 2,5	0,25	Raseringsmassor av tegel, spikar, trä, fönsterglas, murbruk, djurben (nöt), kistbeslag. Mörkgrå silt.
468	Störning	Lager	1 x 0,5	Bara framrensad yta.	Omrört område. Tillsynes söndergrävt och omrört med vassa, sönderslagna stenar. Troligen vid anläggandet av intilliggande belysningsarmatur. Ej undersökt.

Anl nr	Typ	Undergrupp	L x br/m	Djup/m	Beskrivning
521	Kyrkogårdsmur		Löper utmed hela kyrkogården	Ca 0,5m hög mur med ett 0,66-0,85m högt järnstaket ovanpå.	Låg mur av skiffer- och granitblock med järnstaket ovanpå. Vid ingången till kyrkogården är muren rundad och byggd med annorlunda block. Inget järnstaket. Togs inte bort i samband med schaktarbetet. Ledningen tunnades under muren.
633	Skytt				Skytt till församlingshemmet. Har sannolikt påverkat lagren under stolparna.
637	Belysning				Skyttbelysningsarmatur. Har sannolikt påverkat lagren under.
642	Flaggstång				Flaggstång. Det har grävts för att passa fundamentet i marken.
656	Grop		3,2 x >0,6	0,4	En bred grop fylld med rivningsmassor av främst tegel och murbruk samt sand. Nedgrävd i sand under 0,2 m matjord. Kan fortsätta utanför schaktet.
740	Grop		1,5 x >0,6	>0,7	Under 0,2 m matjord en grop med raseringsmassor, främst 0,15-0,4 m tillmakade stenar av samma karaktär som i syllraden (A404) men också murbruk och tegel. Kan fortsätta utanför schaktet.
800	Grav				Ungefärlig utsträckning för grav 114.
801	Grav				Ungefärlig utsträckning för grav 122.
802	Grav				Ungefärlig utsträckning för grav 158.
803	Grav				Ungefärlig utsträckning för grav 164.
804	Grav				Ungefärlig utsträckning för grav 188.
805	Grop		1,5 x 1,5	Ca 0,4	Grop där alla lösa ben från schakt S204 återdeponerades efter undersökningen.
806	Grop		1,5 x 1	0,5	Oregelbunden och ca 0,5 m djup grop med flack profil vilken tycks ha en hylla halvvägs ned i nedgrävningen och ett något djupare mittparti. Fyllning av överst under ca 0,1 m grästorv ca 0,15 m svartflammig grusblandad silt följt av ca 0,3 beige grusig sand med inslag av mindre stenar. I botten av gropan fanns på sidorna en tunnare lins av brunaktig fetare sandig silt. Längs ned och i mitten av gropan påträffades en rektangulär träram (A245).

Bilaga 3. Fotobilaga

*Figur 22.
Schakt 204 intill kyrkan.
Foto mot söder.*

*Figur 23.
Gropen A100, nedgrävning intill
kyrkväggen. Foto mot söder.*

*Figur 24.
Översiktsbild schakt S204 med barn-
graven A158 vagt synlig till vänster i
schaktbotten. Foto motsydost.*

*Figur 25.
Det stratigrafiska förhållandet mellan
gravarna A158 och A164. Barngraven
A158 på ett djup av ca 0,4 m under
markytan överlagrar graven A164 vilken
återfanns på ca 0,7 m djup.
Foto mot nordväst.*

*Figur 26.
Närbild av ringen på skelettet i grav
164:s finger. Foto mot väst.*

Figur 27.
Bendeponeringsgropen A193 efter att
den övre delens sand börjat rensas bort.
Foto mot nordväst.

Figur 28.
Längs den nordvästra kanten av den
äldre Prästgatans kullersten fanns ett
äldre ledningsschakt där ledningarna
täckts av tegelsten. Foto mot sydväst.

*Figur 29.
Direkt under asfalten påträffades längs
kanterna av Prästgatan två stråk huggna
kantstenar, A287 och A297.
Foto mot sydväst.*

*Figur 30.
Detaljbild av
Prästgatans äldre kullerstensläggning.
Foto mot sydväst.*

*Figur 31.
Under Prästgatans äldre föregångare
i kullersten fanns vad som förefaller ett
påfört bärlager som tagits från stads-
lagret och grävts ned i sanden under
vägen. Lagret bestod av flammig, brun
sand med inslag av tegel, kol, enstaka
djurben, lerbitar och framgent av yngre
rödgoods. Foto mot sydväst.*

*Figur 32.
Översiktsfoto på schaktet S323, vilket
drogs mellan Prästgatan och försam-
lingshemmet. Foto mot nordväst.*

*Figur 33.
Vy från kyrkogården mot församlings-
hemmet medan schakt S664 grävs.
Foto mot nordväst.*

*Figur 34.
Ovanpå kullerstensytan A424, vilken
påträffades nordöst om församlings-
hemmet fanns också ett bättre bevarat
område med ett lager raseringsmassor,
A447. I lagret av mörkgrå silt påträffa-
des bl.a. tegel, spikar, trä, fönsterglas,
murbruk, djurben (nöt), kistbeslag.
Foto mot sydsydväst.*

<i>Fig. 35.</i> <i>I området där schakt S664 delade sig i</i> <i>två fanns tydliga spår av ett brandlager</i> <i>ca 0,4 meter ned under grästorven.</i> <i>Lagret är synligt till vänster i bild.</i> <i>Foto mot väst.</i>	
<i>Figur 36.</i> <i>Bild av sektionen där schakt S664 skar</i> <i>gropen A656 med raseringsmassor.</i> <i>Foto mot nordväst.</i>	
<i>Figur 37.</i> <i>Bild av sektionen där schakt S664 skar</i> <i>gropen A740 med raseringsmassor.</i> <i>Foto mot sydväst.</i>	

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2025:02

